

[Özbekistan, Diyarım*]

NADİR BIYIKOĞLU

Özbekistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra geçen 19 yıl içerisinde çok önemli atılımlar yapmış, bir taraftan ülkenin mânevîyat ve tarihine, kültürüne yeniden sahip çıkılırken diğer taraftan ekonomik ve endüstriyel alanlarda büyük ilerleme kaydetmiştir. Ülkenin tabii kaynaklarının rasyonel kullanımı yanı sıra mevcut ekonomik durumun daha iyileştirilmesi, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi, dış ticaret hacminin büyümesi, enerji, ulaşım ve endüstrileşme alanında sağlanan gelişmeler, ileride daha büyük gelişme ve kalkınmanın müjdecisidir. Bu atılımların hayata geçirilmesinde iki kardeş ülke, Türkiye ve Özbekistan'ın el ele, omuz omuza vererek gayret göstermeleri, her iki tarafa da dostluk ve kardeşliğin ötesinde ekonomik ve siyasî çıkarlar sağlayacaktır.

Bundan tam 16 yıl önce, 26 Eylül 1994'te, Türk Hava Yolları'nın İstanbul-Taşkent uçağı ile Özbekistan'a uçarken büyük bir heyecan ve karmaşık duygular içinde idik: Yillardır hayalimizde yaşattığımız anayurt beklediğimiz gibi miydi? O tarihte beş ve bir yaşındaki iki kızımıza sağlıklı bir ortam bulabilecek miydik? 1929'da SSCB döneminde Hokant'tan ayrılıp 1956'da Türkiye'ye göç eden bir Özbekistanlı ailenin kızı olan eşimi, anne-babasının geldiği topraklarda bir Türk diplomati olarak neler bekliyordu? Bu ve benzeri birçok soru zihnimizi meşgul ediyordu. Eşim Azize, Türkiye'de doğup büyümüş ve Türkiye'de tahsil etmiş Özbek gençlerin içinde, Özbekistan'ı hiç görmediği hâlde, kadim Hokant aksanı ile Özbekçe konuşan, kendi gayreti ile Kiril alfabesinde yazılmış Özbekçe kitapları okuyabilen birkaç kişiden birisiydi. Siyasal'ı bitirip Kamu Yönetimi Yüksek Lisansı'ndan sonra Dışişleri Bakanlığı'na "Özbekistan Bölge Uzmanı" olarak başladığımda, hem her iki vatana da hizmet etme fırsatını, hem de yıllar önce ailesinin göç edip geldiği, köklerinin ve akrabalarının bulunduğu ülkeyi tanıma fırsatını yakalamış olmanın mutluluk ve heyecanını yaşıyordum.

Benim duygularım çok daha farklı idi. Sovyetler Birliği'nin kapalı bir kutu olduğu 1960'lı yıllarında

rın sonlarında, ortaokul öğrencisiyken bir kitapta gördüğüm, "Türklerin anayurdu Orta Asya'dan batıya göçü"nü anlatan bölüm ve harita ile daha sonra okuduğum pek çok kitap, benim görmediğim o topraklara tutku derecesinde bağlanmama, merakla karışık bir sevgi ve hasret duymama sebep olmuştu. Lise ve üniversite dönemimde ve sonrasında da, Türkiye'de Türk dünyasına ilgi duymanın "Turancılık" diye aşağılanmaya çalışıldığı yıllar boyunca, o topraklar hayallerimi süsledi. Yine ortaokul yıllarında bir ansiklopedi ekinde gördüğüm Türkistanlı kızım sevimli ifadesi ve anayurda duyduğum özlemin, belki de yıllar sonra bir Özbek kızını eş olarak seçmemde etkili olduğunu düşünüyorum.

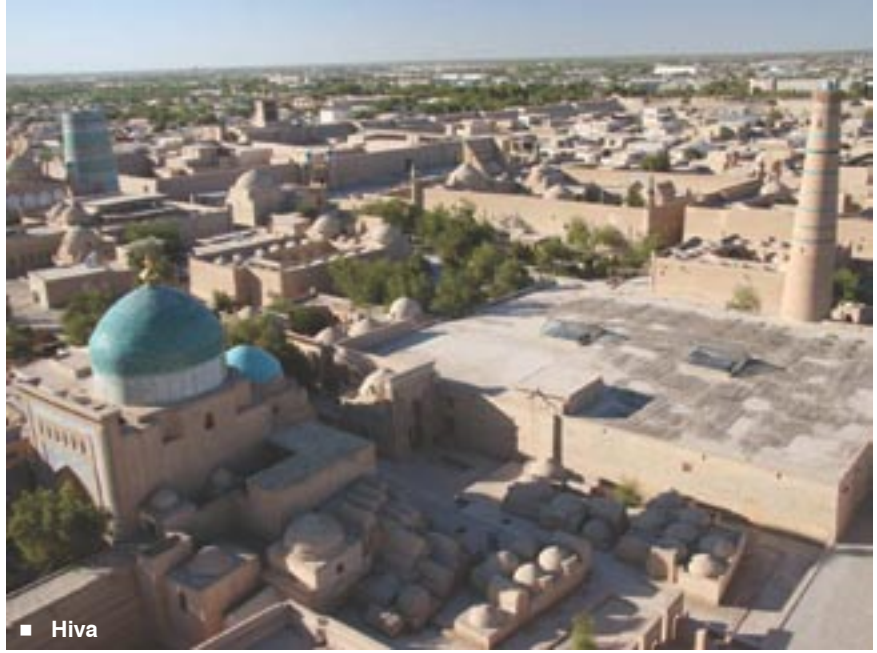
Bu duygularla Taşkent havaalanına iniş, uçaktan terminale kamyonandan bozma kirli sarı transfer araçlarıyla geçiş, pasaport kontrolü, sonra geçici olarak bir-iki geceliğine kaldığımız küçük ev; itiraf edeyim ki başlangıçta bir hayal kırıklığı, hatta bir paniğe sebep oldu. Ancak bütün bunlar, hâlen SSCB etkisini üzerinden atamamış üç yaşındaki bu genç ülkenin bizi karşılamasında-

ki ilk şaşkınlığımızdan kaynaklanıyordu: Kendimizi çabuk toparladık, anayurda çabuk alıştık. Her an geri dönebilecekmiş gibi başlayan Taşkent günleri, eşimin Özbekistan'daki Türk Büyükelçiliği'nde 3,5 yıllık görev süresince artan bir sevgi, tatlı bir telaş, benim için Ankara-Taşkent arasında bitmeyen, hasret dolu seyahatlerle devam etti. O tarihlerde görevim gereği, ülkemizin boru hatlarından sorumlu devlet kuruluşunda Orta Asya ve Hazar bölgesinden gelecek uluslararası petrol ve doğalgaz boru hattı projelerini yönetmekte olduğumdan, anayurdun farklı noktalarına çok sık seyahat etmekte idim. Hemen her ay, Bakü, Aşkabat veya Almatı'da bir ortak proje toplantısında veya bir uluslararası petrol-doğalgaz konferansında bulunmam gerekiyordu. Toplantı bitiminde veya konferanstaki tebliğimi sununca hemen Taşkent'e uçuyor; ikinci vatanıma, eşimin ve çocuklarıma yanına koşuyordum. Bu ayrılık ve hasret, ailem için hem anayurdumuza hem de atayurdumuza karşı bir görev, bir ibadet gibi sürdü. 1995'te Mekke ve Medine'deki mukaddes ziyaretimden sonra, Buhara ve Semerkand seyahatlerim de benim için neredeyse ikinci bir Hac ziyareti yerine geçti.

Aktif görevden uzak kaldığım Kasım 1996-Temmuz 1997 döneminde, çocukluk ve gençlik rüyalarımı dolu dolu yaşadım; "Türklerin Anayurdu"nu karış karış gezdim. Buhara, Semerkand, Şehrisabz, Cengiz Han'a karşı on bir yıl kahramanca savaşan Celaleddin Mengüberdi'nin Harezmi bölgesindeki şehirleri Ürgenç ve Hiva; Fergana vadisindeki mücevherler Namangan, Andican, Hokand; güneyde İmam Tirmizî hazretlerinin şehri Tirmiz, daha güneyde Hz. Ali'ye atfedilen Mezar-ı Şerif ve Mevlânâ hazretlerinin "Rûmî" olmadan önce çıkıp geldiği Belh şehri, daha doğuda İsviçre'yi kışkındıracak güzellikteki Issık Göl, Çolpanata, Bişkek, Aladağlar'ın ötesinde yemyeşil Almatı, Cambul, Çimkent, Yesevî hazretlerinin mekânı Türkistan şehri, daha batıda Aşkabat, Bayramali, Selçukluların başkenti, Sultan Sencer'in Merv'i (Mary); zaman makinesi ile tarihe yolculuk gibiydi...

Sonra tekrar aktif göreve dönüşümle, petrol-doğalgaz projeleri ve toplantıları ile devam eden Orta Asya günleri; 1998'de eşimin Taşkent Büyükelçiliğimizdeki görevinden Türkiye'ye dönüşü ve nihayetinde bi-

■ Hiva

zim projelerimizin bir kısmının gerçekleştirme (Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı) bir kısmının da duraklama (Türkmenistan-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı) sürecine girmesiyle son buldu.

Son on yılda anayurt ile ilişkimiz, bir-iki toplantı ve turistik seyahat dışında, buradaki dostlarımızla, televizyon yayınlarıyla, içimizi duygu ile dolduran müzik ziyafetleriyle, kitaplarla ve yazılı basınla devam ediyor. Orta Asya'ya ve ikinci vatan Özbekistan'a özlemimizi de bazen böyle birkaç satır yazı vâsitasıyla dostlarımızla paylaşıyoruz.

Bu yazı ile, Özbekistan hakkında pek çok okuyucunun bildiği veya kısmen haberdar olduğu bilgileri derli toplu biçimde sunmaya, sizleri Orta Asya'nın kalbindeki bu güzel ülkeye götürürken kendi anılarımı da tazelemeye çalışacağım.

Özbekistan'ın Tarihî ve Kültürel Dokusu

Özbekistan, müşterek kültür ve medeniyetimizin izlerini taşıyan, Orta Asya'nın kalbindeki kardeş ülkelerden birisi ve birçok yönden en başta gelenidir. Tarih boyunca "Türkistan" olarak adlandırılan Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Kuzey Afganistan'ın tam ortasında, "Orta Asya'nın merkezi" denilebilecek bir konumda yer almaktadır. Özbekistan, sâdece coğrafi konumu ile değil, nüfusu, ekonomisi, tarihî, ilim ve kültür geçmişi ile

de bölgenin en önemli ülkesidir. Adları ilim, medeniyet, tasavvuf ve romantizmle birlikte anılan, UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan Semerkand, Buhara ve Hiva ile, Taşkent, Hokand, Fergana gibi efsanevî şehirler, Özbekistan'ın önemli merkezleridir. Bu şehirlerdeki sayısız medrese, cami, türbe ve diğer tarihî eserler, asırlar öncesinin romantik-mistik havasını yaşatmakta; İbni Sina, Birunî, El Harezmi, Ulugbek, Ali Kuşçu** gibi büyük alimlerin gururunu taşımaktadır. İslâmiyet'e büyük hizmetleri geçmiş olan büyük hadis bilgini İmam Buharî, İmam Maturidî, İmam Tirmizî, Hoca Bahaüddin Nakşibend yanında, Türk edebiyatında çok önemli bir yeri olan Çağatay Türkçesi'nin büyük şairlerinden Ali Şir Nevâî de ışıklarını bu topraklardan dünyaya yollamışlardır.¹

İslâm dünyasında "muhaddislerin sultanı" diye ün kazanan İmam Buharî hazretlerinin mirasının tacı olan "el Cami es-Sahih" adlı kitabı, İslâm dininde çok önemli bir kaynak kitaptır. Yine Ebu İsa Muhammed ibn İsa Tirmizî'nin mânevî mirası, bu cümleden olmak üzere "Sünen-i Tirmizî" eseri de İslâm dünyasında büyük bir değere sahiptir. Buharî'nin öldüğü yıl doğan İmam Maturidî de İslâm âleminde "Müslümanların itikadını düzeltici" olarak adlandırılma şerefine nail olmuş büyük bir İslâm düşünürüdür. Fergana vadisinden çıkan İslâm hukukunun bir diğer temsilcisi olan Burhaneddin Mergilani'nin ölmez mirası, özellikle elli yedi kitaptan oluşan "Hidaye" yâni

“Doğru yol” adlı eserinin sekiz asırdır Müslüman ülkelerde hukuk alanında kaynak kitap olarak kabul edilmesi, boşuna değildir.²

Özbekistan, tabii güzelliklerin getireceği turistik imkânlar bir yana, işte bu tarihî ve kültürel mirasın zenginliği sebebiyle tarih turizmi yönünden de büyük bir potansiyele sahiptir. Türk-İslâm medeniyetinin en önemli eserleri, her biri birer tarih hazinesi olan Buhara ve Semerkand şehirlerinde toplanmıştır. Yukarıda sayılan diğer şehirlerin hepsi de, tarihî eserler yönünden oldukça zengindir. Süratle gelişmekte olan Özbekistan, hem uluslararası platformda daha iyi tanınmak, hem de turizmden sağlayacağı kazançla ekonomisine katkıda bulunmak için, özellikle tarih turizmine önem vermelidir.³

Özbekistan’ın tarih turizmi yönünden en önemli şehri Semerkand’dır. Timuroğulları döneminde altın çağını yaşayan Semerkand, 15. yüzyılda akademik zirvesine ulaşan ve ilim adamlarının birinden diğerine koştuğu “Bilim Üçgeni” diyebileceğimiz, Orta Asya köşesini teşkil etmektedir. Semerkand’ın muhteşem Registan meydanının üç tarafını çevreleyen üç medrese -15. yüzyılda inşa edilen Uluğbek, 1660 yılında tamamlanan Tilla Kari ve aynı yüzyılda yapılan Şir Dar medreselerinin ihtişamı ile büyük ilim ve devlet adamı Uluğbek’in (Uluğbey) 1428-1429 yıllarında inşa ettiği rasathane- Batı dünyası Ortaçağ’ın karanlığında iken Türk-İslâm medeniyetinin o günkü seviyesini çarpıcı bir şekilde gösteren örneklerdir.

Uluğbek Rasathanesi, 46,4 m çapında, daire şeklinde dört kat olarak inşa edilmiş olup, zemin üzerinde toplam 30,4 m yükseklikteki üç kat bugün mevcut değildir. Yer altında kalan ve bugüne kadar yıkılmadan gelen bölüm içerisinde 40,21 m yarıçapında bir sekstant bulunmakta-

■ Uluğbek Rasathanesi

dır. Dev bir daire çemberi altında 60 derecelik daire yayı şeklindeki sekstant yardımı ile Güneş’in, Ay’ın ve gezegenlerin hareketleri ve meridyen üzerinden geçerken koordinatları takip edilmekte idi. Dönemin en büyük astronomlarından olan Uluğbek, 500 yıl önce, dünyanın güneş etrafındaki bir turunu günümüz teknolojiyle hesaplanan değere çok yakın bir şekilde, 365 gün 10 dakika 6 saniye olarak hesaplamıştı. O dönemde, 8 ondalık kesire kadar hassasiyetle sinüs/kosinüs hesapları yapılmakta idi. Uluğbek’in rasathanesinden bugüne kalan astronomi aletleri de o günkü ilmi seviyeyi göstermektedir.

Semerkand’daki önemli eserlerden birisi de, Peygamberimizin amcazadesi Hz. Kusem’in (Kusem bin Abbas), büyük matematik ve astronomi bilgini Bursalı Kadızâde Rumî’nin^{***}, ayrıca Emir Timur’un eşleri, halaları ve yakınlarının türbelerinin bulunduğu Şah-ı Zinde Kabristanı’dır. Eski Semerkand (Afrasiyab) Harabeleri, şehir merkezinde yer alan Ruhabad Türbesi, Ebu Mansur el-Maturidî türbesi, Bibi Hatun Camii ve türbesi, 12. yüzyıldan kalma

Nevâi-Hazara Camii ile, 18. yüzyıl eserlerinden Hz.Hızır Camii ve Hoca Ahrar Camii, Semerkand’ı muhteşem bir açık hava müzesi hâline getiren hazinelerdir. Büyük İslâm âlimi İmam Buharî’nin türbesi ve caminin bulunduğu dergâh da Semerkand’a 20 km. mesafede yer almaktadır. Büyük devlet adamı ve strateji dehası Emir Timur’un oğulları ve torunu ile birlikte büyük ilim ve devlet adamı Uluğbek’in mezarının bulunduğu Gur-Emir Türbesi ayrı bir mimarî güzelliktedir. Emir Timur’un, Hocası Mir Seyid Bereke’nin mezarının ayak ucunda defnedilmiş olması, Türk-İslâm geleceğinde ilime verilen değer, ilim adamına gösterilen hürmetin en çarpıcı ifâdesidir.

Çarlık Rusyası’nın işgali öncesinde üç önemli Hanlık’tan biri

olan Buhara Hanlığı’nın merkezi olan Buhara da, Semerkand gibi Orta Asya mimarisinin simgesi olan canlı, parlak mavi kubbelerin romantizmini taşımaktadır. Tarihî şehir, surları ve 12 kent kapısından bugüne kalanlar ve iç kale girişini teşkil eden Ark ile, 10. yüzyıldan kalma İsmail Samani Türbesi, 12. yüzyıl Karahanlı eserlerinden Megak-ı Attari Camii, Kalon (Kalyan) Camii, Külliye ve Minaresi, Namazgâh gibi önemli eserlere sahiptir. Buhara, 16. yüzyıl eserlerinden Mescid-i Kalem, Mir Arab Medresesi; Leb-i Havuz etrafında inşa edilmiş olan 17. yüzyıl eserlerinden Abdülaziz Han Medresesi, Nadir Divan Bek Medresesi, Kükeldaş Medresesi ve 17. yüzyıldan kalma muhteşem çarşıları ile buram buram tarih kokan bir Orta Asya şehridir. 18. yüzyıl eserlerinden Bolla Havuz Mescidi, 19. asr başlarından kalma, dört minareli Çar Minar Camii gibi eserler ve Buhara Emiri Alim Han’ın yazlık sarayı da görülmeye değer eserlerdir. İslâm tarihinde Orta Asya’daki en önemli dinî merkez olan ve İmam Buharî gibi büyük âlimler çıkaran Buhara’nın mis-

tik havasını yansıtan bir önemli eser de, Hoca Bahaüddin Nakşibend'in türbesini de barındıran Nakşibendi Dergâhı'dır.⁴

Özbekistan'daki Harezmi bölgesinde, 10-13. yüzyıllarda Harzemşahların hüküm sürdüğü bölgede yer alan Hiva, Ürgenç, Köhne Ürgenç şehirleri de büyük bir medeniyetin beşiği olmuşlardır. Bu bölgede 11. yüzyılda Harzemşahların Mamuniler hanedanınca kurulup himaye edilen Harezmi Mamun Akademisi, Bağdat'taki "Beytül Hikme" ile birlikte, ilim ve fen alanında emsalsiz keşiflerin yapıldığı, ilim adamlarının el üstünde tutulduğu bir ilim merkezi olmuştur. "Harezmi Mamun Akademisi'nde Doğu ve Batı'dan gelen farklı millet ve din mensupları olan âlimler faaliyette bulduysalar da, onun temelini Ebu Nasır bin Irak, Ebu Reyhan Birunî, İbni Sina, Mahmud Hocendi, Ahmet bin Muhammed Harezmi ve Ahmet bin Hamid Naysaburi gibi, bu bölgede doğup büyüyen yetkin âlimlerin oluşturması, hepimizin gurur kaynağıdır."⁵

Mamun Akademisi çok kısa bir süre faaliyet göstermesine rağmen, burada astroloji, matematik, tıp, kimya, coğrafya, madencilik gibi fen bilimlerinin yanı sıra tarih, felsefe, edebiyat, dil, hukuk gibi sosyal bilimlerde de çalışmalar yapılmıştır. 1997'de Özbekistan Cumhurbaşkanı İslâm Kerimov'un kararnamesiyle Harezmi Mamun Akademisi'nin zengin ilmî ve mânevî mirası, Hiva şehrinde yeniden ihya edilmiştir.

18-19. yüzyıllardaki üç kadim Hanlık'tan Hiva Hanlığı'nın başkenti olan, Birunî ve İbni Sina'nın doğduğu şehir Hiva'daki; İslâm Hoca Minaresi, Kelte Minar, Muhammed Emir Han Medresesi, Kutlub Murad İmam Medresesi, İsfendiyyar Sarayı, Kunya-Ark Kalesi, Taş Avlu Sarayı, Pehlivan Mahmud Türbesi, Taşkaile Kervansarayı gibi tarih hazineler önemli eserlerdendir. Yine, UNESCO Kültür Mirası listesinde yer alan Allah Kulu Han Medresesi ve Kervansarayı ile Cuma

Camii ve Ak Camii de mutlaka görülmesi gereken yerlerdendir.

Üç milyonu geçen nüfusu ile Orta Asya'nın ve ülkenin en büyük şehri ve başkenti olan Taşkent; modern üniversite ve eğitim-öğretim kuruluşlarının yanı sıra dokuz tiyatro, üç film stüdyosu, bir sirk, çok sayıda halk kütüphanesi ve kültür merkezleri ile ilim ve kültür başkenti konumundadır. Son derece düzenli bir metro sistemine sahip olan Taşkent'in yaklaşık 50 km uzunluğundaki metrosunda mevcut 29 istasyonun her birisi; resim, heykel ve kabartmalarla süslenmiş duvarlarıyla, ihtişamlı avizeleriyle bir sanat eseri görünümündedir. Bu modern şehirde yer alan ve eski dönemlerin havasını yansıtan, 16. yüzyıldan kalma Külkedaş Medresesi, Barak Han Medresesi, Cuma Camii gibi tarihî eserlerin yanı sıra, İslâm dünyasında önemli yeri olan Hazreti Osman dönemindeki el yazması ilk Kur'an-ı Kerim'in nüshalarından birisi de Taşkent'te muhafaza edilmektedir.

Tarihî şehirlerden Şehrisabz'da da 14 - 15. yüzyıllardan kalma Aksaray, Şemseddin Kulyal Müzesi, Kok-Gumbaz (Gök Kümbetli) Cami, Melik Ejder Külliyesi, Dar-üt Tilavet ve Dar-üs Saadet Külliyesi gibi eserler mevcuttur. Eski Hokand Hanlığı'nın başkenti olan Hokand şehrinde ise, Hanlar Sarayı, Narbutabia Medresesi, Madarihan Müzesi, Dahma-i Şahan gibi eserler yer almaktadır.⁶ Bütün bu tarihî zenginliği ile Özbekistan, tarih turizmi potansiyelini maalesef yeterince değerlendirememektedir. Bununla birlikte, bağımsızlık sonrası geçen 19 yılda bu konuda da önemli mesafe katedilmiş olup; tanıtım yetersizliği, tesis yetersizliği ve hizmet sektöründe gelişmeye yönelik

tedbirler alınmaktadır. Bugün Özbekistan'da, turizm altyapısı süratle oluşturulmakta, lüks oteller, kaliteli ulaşım ve servis imkânları artırılmaktadır. Bu amaçla 2010'un Ekim ayının ilk haftasında Taşkent'te BDT, Asya, Avrupa ve diğer dünya ve bölge ülkelerinin turizm şirketlerinin katılımı ile düzenlenmesi planlanan "İpek Yolu Üzerinde Turizm" konulu 16. Uluslararası Turizm Fuarı'nın bir fırsat olarak değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

Bağımsızlığının 19. Yılında Özbekistan'ın Ekonomik Göstergeleri

Turizmde durum böyle olmakla birlikte, Özbekistan'da tabii kaynakların rasyonel kullanımı, ekonomik gelişme, dış ticaret ve endüstrileşme yönünden daha ciddi ilerlemeler kaydedilmektedir. Uzakdoğu ile Avrupa'yı birbirine bağlayan tarihî "İpek Yolu" üzerinde, 447-400 kilometrekare yüzölçümüne ve 28,5 milyon nüfusa sahip Özbekistan, Aral İçdenizi'ne dökülen Amuderya (Ceyhun) ve Sırderya (Seyhun) nehirleri arasında yer alan verimli toprakların zengin tarım potansiyeli yanında, önemli miktarda maden, doğalgaz, petrol, kömür gibi doğal kaynaklara sahiptir. Buna bağlı olarak pamuk ve diğer tarım ürünlerinin işlenmesine yönelik tarımsal endüstri, kimya, tekstil ve makine sanayi gelişmiştir. Orta Asya'nın tek uçak fabrikasına ve tek traktör fabrikasına sahip bulunan ülkede, otomotiv sanayi de gelişmektedir.

Bu sene 1 Eylül'de bağımsızlığının 19. yıl dönümünü kutlayan Özbekistan Cumhuriyeti'nde, bağımsızlıkla birlikte gelen ulusal bilinç ve devletin yeniden yapılandırılması; Özbek halkının asırlık değer ve geleneklerinin yeniden doğuşunun yanı sıra ülkeye kendi gelişme yolunu seçme imkânını vermiştir. Özbekistan'ın 19 yıllık bağımsızlık yolundaki gelişme sü-

■ Barak Han Medresesi

reci analiz edilirse, günümüzde istikrarlı bir ekonomik gelişmenin yüksek hızının korunduğu görülür. 2000 yılında Özbekistan'ın dış ticaret hacmi 6 milyar dolar iken günümüzde bu gösterge 21 milyar doların üzerine çıkmıştır. Bu gelişmenin temel sebebi ülkede yüksek teknolojiyi gerektiren sektörlerin hızlı bir biçimde büyümesinde yatmaktadır. 2010 yılının ilk yarısında, bir önceki yılın aynı dönemine göre GSMH %8, sanayi ürünleri imalatı %11.8, tarım ürünleri %6.9, inşaat işleri %11.5, perakende satış %10.3 ve diğer hizmetler %10.3 oranında artış göstermiştir. Devlet bütçesi yerine getirilmesinde GSMH'ye göre %0.2 oranında fazlalık meydana gelmiştir ve enflasyon düzeyi, öngörülen rakamların üzerine çıkmamıştır.⁷

Dış ticaretini daha ziyade Rusya, Çin, Kazakistan, Kore, Türkiye ve Afganistan ile gerçekleştirmekte olan Özbekistan'dan 2010 yılında 139 ülkeye mal ve hizmet ihraç edilmiştir. Ülkenin son yıllardaki en büyük ticarî partnerleri aşağıdaki tabloda görülmektedir. Türkiye ile ticaret hacminin, 2010 yılı ilk yarısında geçen yılın aynı dönemine göre %70'den fazla artış göstermesi son derece sevindiricidir.

Doğal kaynaklar yönünden son derece zengin olan Özbekistan'da en önemli maden kaynağı altın yataklarıdır. Dünyadaki en yüksek kaliteli altın rezervlerine sahip olan Özbekistan, altın üretiminde BDT ülkeleri içinde Rusya'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. Mevcut kıymetli ma-

den rezervleri konusunda ise, dünya altın rezervinde 4'üncü, bakırda 10'uncu ve uranyumda 7'inci sırada yer almaktadır. Günümüzde altın rezervinin sâdece %20'si kullanılmaktadır. Saf altın çıkarmada Güney Afrika'dan sonra ikinci sıradadır. Özbekistan'da yılda yaklaşık 80 ton altın çıkarılıp üretilmektedir. Orta Asya'daki tek uranyum üreticisi olan Nevaî Maden-Metalürji Tesisleri'nin 2012 yılına kadar modernize edilmesi ve ayrıca yeni 7 uranyum ocağının faaliyete açılması planlanmaktadır. Dünya uranyum üretiminde 5. sırada yer alan Özbekistan'da, önemli bir kısmı Kızılkum Çölü'nde bulunan yaklaşık 40 uranyum ocağı bulunurken, ülkede yılda üretilen ortalama 2.300 ton uranyumun tamamı yurt dışına ihraç edilmektedir. Özbekistan'ın tahmin edilen uranyum rezervleri 242,7 bin ton, ispatlanmış uranyum rezervleri ise 185,8 bin ton düzeyindedir. Özbekistan'ın, bir diğer önemli doğal kaynağı da bakırdır. Toplam bakır rezervleri 1.3 milyon ton olarak hesaplanmakta olup, ülkenin önemli ihraç kalemleri arasında yer almaktadır. Gümüş yatakları ise henüz tam olarak işletmeye açılmamıştır.

Ülkenin zengin doğalgaz ve petrol rezervleri mevcuttur. İspatlanmış doğal gaz rezervinin 1.68 trilyon m³, ispatlanmış petrol rezervinin de 100 milyon ton civarında olduğu bilinmektedir. Bağımsızlığın ilk yıllarında ülkenin petrol üretimi tüketimi tam karşılamadığından, Rusya'dan bir miktar petrol ithali yapılmakta iken, Devlet Başkanı İslâm

Kerimov'un ileri görüşlülüğüyle verdiği; "En kısa zamanda tüketimi karşılayacak üretim seviyesine çıkılması ve petrol tüketiminde tam bağımsız olunması" yönündeki talimat yerine getirilmiş, son on yıldır ülke büyük ölçüde kendi kaynaklarını kullanır hâle gelmiştir. 2009 sonu itibarıyla, Özbekistan'ın ham petrol üretimi 4,5 milyon ton, tüketimi ise 4,9 milyon ton'dur. Doğalgazda durum daha iyidir; 1999'da 50,3 milyar m³'lük doğalgaz üretiminin 47,8 milyar m³'ünü tüketen Özbekistan'ın 2009 üretimi 64,4 milyar m³'e yükselirken tüketim 48,7 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir.⁸ Üretimin fazlası da ihraç edilmektedir.

Özbekistan'ın önemli avantajlarından biri de, enerji konusunda tamamen dışarıdan bağımsız olmasıdır. Mevcut enerji kaynaklarının, ülkenin en az 100 yıllık ihtiyacı karşılayabilecek durumda olduğu ifade edilmektedir. Elektrik enerjisi üretimi de, ülke ihtiyacının tamamını karşılayacak düzeyde ve fiyatı da gelişmiş ülkelere nazaran oldukça ucuzdur (4cent/kWh).

Ulaşımda da atılım içerisinde olan ve 2013 yılına kadar demiryolu ulaşımına bir milyar 734 milyon dolar yatırım planlayan Özbekistan'ın alacağı yeni hızlı trenlerin de 2011'in bahar aylarında faaliyete geçmesi beklenmektedir. Özbekistan demiryolları bu çerçevede İspanya'dan satın aldığı iki trenin 2011'in ilk aylarında Özbekistan'a gelmesi ve ilk etapta başkent Taşkent ile ülkenin ikinci büyük kenti Semerkand arasında sefer yapması planlanmaktadır. Taşkent-Semerkand arasında şu anda hızı saatte 110 kilometre olan "Registan" treni ile 3.5 saat süren yolculuk, faaliyete geçecek 250 km/h sürat yapabilen hızlı trenlerle 1.5 saate kadar incek; hızlı tren projesi ülkenin batısındaki Urgenç'e (Hiva) kadar uzanacaktır.

Diğer taraftan, son iki yıl içerisinde Özbekistan'ın Buhara ve Semerkand şehirlerine 100-150 km mesafedeki Nevaî vilayetinde oluşturulan "Serbest Ekonomik Sanayi Bölgesi (SESB)" konusunda Türkiye'nin tecrübeleri dikkatle incelenmiş ve faydalanılmıştır. Nevaî SESB'de yabancı yatırımcılar için geniş imtiyaz ve imkânlar sağlanmaktadır. Özbekistan, ülkedeki tekstil ve kimya endüstrisine ilâve olarak, Taşkent'teki uçak ve traktör fabrikası gibi çok önemli iki tesis ile, Semerkand ve

Özbekistan'ın Dış Ticareti

Ülke	Ülkeler arasındaki ticaret hacmi (milyon dolar)		Özbekistan'ın toplam ticaretindeki payı, %	
	2010 I. yarısı	2009 I. yarısı	2010 I. yarısı	2009 I. yarısı
Rusya	2667,3	2239,7	27,1	19,6
Çin	818,7	1168	8,3	11,1
Kazakistan	748	696,5	7,6	6,9
Kore Cumhuriyeti	568,6	549,8	5,8	4,7
Türkiye	440,6	254,7	4,5	2,4
Afganistan	409,6	332,6	4,2	3,2
İran	336	290,4	3,4	2,8
Ukrayna	242,2	839,6	2,5	7,5
Almanya	229,6	247	2,3	2,3
ABD	104,8	117,9	1,0	1,2

■ Kaynak: Özbekistan Büyükelçiliği

Andican da otomobil ve ticarî araç üretimiyle süratle gelişen bir otomotiv endüstrisine de sahiptir. 1990'lı yılların ortasında Andican'da Kore Daewoo lisansı ile üretime başlayan binek otomobil fabrikası, Daewo-o'nun GM tarafından satın alınmasını müteakip, "Asaka otomobil fabrikası" adı altında, eski modeller yanı sıra Chevrolet'in bazı yeni modellerini de imal etmektedir. Günümüzde fabrikada "Nexia", "Matiz", "Damas", "Lacetti", "Tacoma", "Epica" ve "Captiva" gibi modellerden yıllık toplam 200 bin adetten fazla üretilmektedir. Öte yandan, Semerkand Otomobil Fabrikası (Sam Auto)'da geliştirilerek üretilen "SamAuto LE-60" şehir içi toplu taşıma otobüsünün seri üretimine Temmuz 2010'dan itibaren başlanmıştır. Yine Semerkand'da Alman MAN firması ile ortak olarak kurulan ve üretime başlayan "JV MAN Auto-Uzbekistan" kamyon fabrikasının kapasitesinin yılda bin adetten iki bin adede çıkarılması planlanmaktadır.⁹

Özbekistan yıllık 3.5 milyon ton üretimiyle, dünya pamuk üretiminde lider ülkelerden biridir. Günümüzde ülkede iplik, kumaş ve hazır giyim üretimi yapan yüksek teknoloji fabrikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Özbekistan'da üretilen her ürün, Avrupa ülkelerinde imal edilenlere göre çok düşük maliyete sahip olduğundan iyi bir rekabet şansı yaratmaktadır. Diğer yandan Türkiye, dünya kalitesinde tekstil ürünleri ve Orta Asya ve Rusya'da büyük talep gören hazır giyim ve kumaşlar üreten teknoloji ve tesislere sahiptir. Bu iki kaynağı, iki ülkenin karşılıklı menfaatleri doğrultusunda birleştirilerek bir sinerji oluşturulması ve tekstil sektöründe işbirliği yapılması önem arz etmektedir. İki kardeş ülke arasında, tarım, inşaat malzemeleri ve beyaz eşya, kimya, makine imalatı ve diğer sektörlerde işbirliği imkânları da mevcuttur. Hâlen, Özbekistan'da 120'den fazlası yüzde yüz Türk sermayeli olmak üzere toplam 600'den fazla Özbek-Türk sermayeli işletme faaliyet göstermektedir.

Özbekistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra geçen 19 yıl içerisinde çok önemli atılımlar yapmış, bir taraftan ülkenin mânevîyat ve tarihine, kültürüne yeniden sahip çıkılırken diğer taraftan ekonomik ve endüstriyel alanlarda büyük ilerleme kaydetmiştir. Ülkenin tabii kaynaklarının rasyonel kullanımı yanı sıra

mevcut ekonomik durumun daha iyileştirilmesi, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi, dış ticaret hacminin büyümesi, enerji, ulaşım ve endüstrileşme alanında sağlanan gelişmeler, ileride daha büyük gelişme ve kalkınmanın müjdecisidir. Bu atılımların hayata geçirilmesinde iki kardeş ülke, Türkiye ve Özbekistan'ın el ele, omuz omuza vererek gayret göstermeleri, her iki tarafa da dostluk ve kardeşliğin ötesinde ekonomik ve siyasî çıkarlar sağlayacaktır. Burada, her iki ülkenin devlet mekanizmalarından bilim adamlarına, akademisyenlerine, araştırmacılarına ve iş adamlarına büyük görevler düşmektedir. Anadolu'dan Orta Asya'ya gidecek yeni Kadızâde Rumî'lerin, Özbekistan'dan buralara gelecek yeni Ali Kuşçu'ların ortaya çıkması ve iki ülkenin kardeşliğinin daha da geliştirilmesi temennisiyle, ikinci vatanımın 19. bağımsızlık bayramını kutluyorum.

Dipnotlar

- * SSCB döneminde, 1940'lı yıllarda Özbekistan'ın en meşhur sanatçılarından, Özbekistan'ın Müzeyyen Senar'ı olan A. Mirzayeva'nın 78'lik plağa okuduğu bir şarkı.
- ** Ali Kuşçu: Asıl adı Ali Bin Muhammed (d.1405, Semerkant; ö.16 Aralık 1474, İstanbul), Büyük Türk gökbilimci, matematikçi ve dilbilimci. Gökbilimci ve kelim âlimi olan Ali Kuşçu, 15. yüzyıl

da Semerkant'ta doğdu. Küçük yaştan itibaren matematik ve astronomiye ilgi duyan Ali Kuşçu, Bursalı Kadızâde Rumî, Gıyâseddin Cemşid ve Muinuddin Kâşî'den matematik ve astronomi dersi aldı. Ulugbek'in yanında Rasthane'de görev yaptı, Ulugbek'in ölümünden 1449'da Hacca giderken Fatih Sultan Mehmed'in davetiyle İstanbul'a geldi, Ayasofya medresesine müderris oldu. Ali Kuşçu, 16 Aralık 1474 tarihinde İstanbul'da öldü.

- 1 Nadir Bıykoğlu; "Orta Asya'daki Efsane Ülke:Özbekistan", Medya, Eylül 1995.
 - 2 İslam Kerimov; Yenilmez Güç, Yüksek Mânevîyat, s.43-44.
 - 3 Nadir Bıykoğlu; "Özbekistan'da Tarih Turizmi", Medya, Aralık 1995.
- *** Asıl adı Selahaddin Musa olan, Bursalı Kadızâde Rumî, Ortaçağ'ın ünlü Türk matematik ve astronomi bilginidir. İstanbul'daki medrese eğitiminden sonra Horasan'da çağının ünlü bilgini Seyyid Şerif Curcani'den felsefe derslerini aldı. Buradan Semerkant şehrine geldi ve Ulugbek Rasathanesi'nde çalışmaya başladı. Adına "Anadolulu" anlamında "Rûmi" sözcüğünün eklendiği Semerkant'ta, birlikte çalıştığı Gıyâseddin Cemşid'in ölümünden sonra Ulugbek Rasathanesi ve Ulugbek Medrese'si yöneticiliklerine getirildi ve 1437'de ölümüne dek bu görevlerini sürdürdü.
- 4 Nadir Bıykoğlu; "Özbekistan Tarih Turizmi-II", Medya, Ocak 1996.
 - 5 İslam Kerimov; a.g.e., s.193-194.
 - 6 Nadir Bıykoğlu; "Özbekistan Tarih Turizmi-II", Medya, Ocak 1996.
 - 7 Özbekistan Büyükelçiliği verileri.
 - 8 BP Statistical Review of World Energy, 2010.
 - 9 Özbekistan Büyükelçiliği verileri.